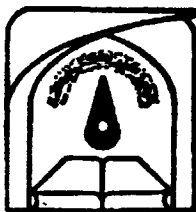

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۳۸۰ / ۷ / ۲۰

از اطلاعات آژانس علمی ایران
تیمبیه اطلاعات آژانس علمی ایران

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

نقد و بررسی آثار داستانی ابراهیم گلستان

۳۸۴۸۴
014914

عسگر عسگری حسنکلو

استاد راهنما

آقای دکتر حسینعلی قبادی

استاد مشاور

آقای دکتر ابوالقاسم رادفر

تیرماه ۱۳۸۰

تاییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضاء هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه / آقای عسگر عسگری حسنکلو

تحت عنوان: نقد و بررسی آثار داستانی ابراهیم گلستان

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند.

اعضاء هیئت داوران

از اظهارات آراء هیئت داوران
تسلیت

۱- استاد راهنما: آقای دکتر حسینعلی قبادی

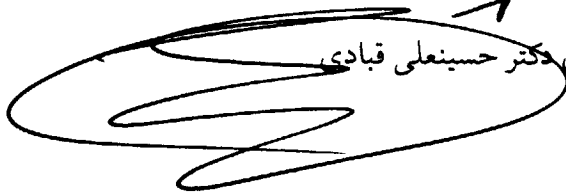
۲- استاد مشاور: آقای دکتر ابوالقاسم رادفر

۳- استاد ناظر: آقای دکتر محسن ابوالقاسمی

۴- استاد ناظر: آقای دکتر محمد دانشگر

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی: آقای دکتر حسینعلی قبادی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیت‌های علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش‌آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می‌شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده در رشته زبان و ادبیات فارسی است که در سال ۱۳۸۰ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر حسینعلی قبادی و مشاوره جناب آقای دکتر ابوالقاسم رادفر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه‌های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می‌تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۴، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می‌کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می‌تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصل کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می‌دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب عسگر حسگری حسنکلو دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می‌شوم.

«تقدیم به روح مادرم»

تشکر و قدردانی :

از آقای دکتر حسینعلی قبادی، استاد محترم راهنما، برای راهنمایی‌هایشان در طول تحقیق، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنم.

آقای دکتر ابوالقاسم رادفر، استاد محترم مشاور نیز در تمام مراحل تحقیق، نظرات ارزنده‌ای برای پیشرفت تحقیق داشتند. از ایشان هم تشکر می‌کنم.

از آقای دکتر غلامحسین غلامحسین زاده، مدیر محترم گروه زبان و ادبیات فارسی، نیز سپاسگزارم.

از آقای ابراهیم گلستان که کتاب « خروس » را از انگلستان برایم فرستادند، متشکرم. خانم اُکسانا کُننچوک، ایرانشناس اوکراینی، مقدمه مترجم روسی بر آثار گلستان را ترجمه کرده، برایم فرستادند. از ایشان تشکر می‌کنم.

از دوست عزیزم آقای مجید سیدی برای ترجمه چکیده پایان نامه به انگلیسی، تشکر می‌کنم. آقای رشید خدای افشار هم در زمان نگارش پایان نامه کمک کردند. لطفشان را فراموش نمی‌کنم.

چکیده:

در این تحقیق، براساس عناصر داستان به نقد داستانهای ابراهیم گلستان پرداخته شده است؛ با این یادآوری که به ارتباط بین درونمایه داستانها و اوضاع سیاسی و اجتماعی معاصر بیشتر تأکید شده است. ابراهیم گلستان از داستان نویسان صاحب سبک معاصر است. او همچنین اولین مترجم داستانهای نویسندگان آمریکایی نظیر ارنست همینگوی، ویلیام فاکنر و مارک تواین است. همین مسأله باعث شده است تا منتقدان، او را متأثر از همینگوی بدانند. هرچند شباهتهایی بین داستانهای همینگوی و گلستان می توان یافت، اما گلستان نه تنها متأثر از همینگوی نیست، بلکه نویسنده ای است که در شیوه داستان نویسی ابداعاتی هم دارد. درونمایه اصلی داستانهای گلستان درباره اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران معاصر، از آغاز قرن چهاردهم شمسی تا اوایل دهه پنجاه است. موضوع داستانهای کتاب اول او، *آذر، ماه آخر پاییز*، درباره مبارزات حزبی مبارزان و روشنفکران در دهه بیست است. در کتاب دوم، *شکار سایه*، تردید در درستی فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی و سرخوردگی قهرمانان از این فعالیتها، درونمایه داستانها را تشکیل می دهد. کتاب سوم، *جوی و دیوار و تشنه*، درباره مسایل اجتماعی و تأثیر تحولات اجتماعی در زندگی فردی انسانهاست. قهرمانان این کتاب، علی رغم کوشش فراوان، نمی توانند بر موانع موجود غلبه کنند و به خواسته های خود برسند؛ بنابراین به آنچه هست و فراتر از قدرت آنان به نظر می رسد، رضایت می دهند. گلستان، در کتاب چهارم خود، *مده و مه*، با بازگشت به دوران کودکی و سالهای آغازین قرن چهاردهم شمسی، تحولات سیاسی و اجتماعی را که در پی به سلطنت رسیدن سلسله پهلوی در کشور رخ می دهد، تصویر می کند. رویارویی سنت و تجدد، مهمترین ویژگی اجتماع در این دوران است. او در *مده و مه*، همچنین به شیوه ای نمادین، به استبدادی که در دهه چهل، مانند مه کشور را پوشانده است، حمله می کند. کتاب پنجم او، *رمان اسرار گنج درّه جنی*، هجویه ای سیاسی است برضد برنامه های اقتصادی و فرهنگی شاه خودکامه ایران. کتاب ششم، داستان بلند *خروس*، درونمایه جهل گروهی از مردم و بهره برداری گروه دیگری از این جهل عمومی را تصویر می کند.

ویژگی مهم داستان نویسی ابراهیم گلستان، نثر موزون، شاعرانه و پیراسته از زواید است که در داستان نویسی معاصر فارسی تشخص دارد. گلستان، این توانمندی در نثر را به پشتوانه ادبیات کلاسیک فارسی و ممارست شخصی به دست آورده است.

کلمات کلیدی: داستان، عناصر داستان، نقد داستان، ابراهیم گلستان.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول: کلیات تحقیق
۳	۱-۱ بیان مسأله و طرح سؤالهای تحقیق
۴	۲-۱ پیشینه بحث
۴	۳-۱ فرضیه‌های تحقیق
۵	۴-۱ روش تحقیق
۶	۵-۱ هدف و ضرورت تحقیق
۶	خلاصه فصل اول
۷	فصل دوم: تعاریف و مفاهیم
۷	۱-۲ تعریف و حد و مرز داستان
۹	۲-۲ انواع داستان
۱۰	۱-۲-۲ رمان
۱۲	۲-۲-۲ داستان بلند
۱۳	۳-۲-۲ داستان کوتاه
۱۶	۳-۲ عناصر داستان
۱۶	۱-۳-۲ پیرنگ
۱۷	۲-۳-۲ شخصیت
۱۸	۳-۳-۲ زاویه دید

۱۹	۴-۳-۲ گفت و گو
۲۰	۵-۳-۲ صحنه و صحنه پردازی
۲۱	۶-۳-۲ درونمایه
۲۳	۷-۳-۲ موضوع
۲۳	۸-۳-۲ لحن
۲۴	۹-۳-۲ محیط و فضا
۲۵	۱۰-۳-۲ حقیقت ماندی
۲۶	۱۱-۳-۲ چند اصطلاح دیگر
۲۷	۴-۲ روش نقد در این پایان نامه
۲۸	خلاصه فصل دوم
۲۹	فصل سوم: بررسی زندگی، آثار و سبک نثر ابراهیم گلستان
۲۹	۱-۳ مروری بر وضعیت تاریخی و اجتماعی عصر ابراهیم گلستان
۳۵	۲-۳ زندگی، افکار و شیوه داستان نویسی ابراهیم گلستان
۴۳	۳-۳ آثار ابراهیم گلستان
۴۴	۱-۳-۳ داستانها
۴۴	۱-۱-۳-۳ گلستان و فرهنگ ایرانی - اسلامی
۴۷	۲-۳-۳ ترجمه ها
۴۹	۳-۳-۳ فیلم ها
۵۳	۴-۳ بررسی سبک فردی نثر ابراهیم گلستان
۶۱	خلاصه فصل سوم

۶۲	فصل چهارم: نقد آثار داستانی ابراهیم گلستان
۶۲	۱-۴ آذر، ماه آخر پاییز
۶۳	۱-۱-۴ به دزدی رفته ما
۶۵	۲-۱-۴ آذر، ماه آخر پاییز
۶۹	۳-۱-۴ تب عصیان
۷۱	۴-۱-۴ درخم راه
۷۵	۵-۱-۴ یادگار سپرده
۷۷	۶-۱-۴ میان دیروز و فردا
۸۳	۲-۴ شکار سایه
۸۴	۱-۲-۴ بیگانه‌ای که به تماشا رفته بود
۸۹	۲-۲-۴ ظهر گرم تیر
۹۰	۳-۲-۴ لنگ
۹۵	۴-۲-۴ مردی که افتاد
۱۰۰	۳-۴ جوی و دیوار و تشنه
۱۰۱	۱-۳-۴ عشق سالهای سبز
۱۰۵	۲-۳-۴ چرخ فلک
۱۰۷	۳-۳-۴ سفر عصمت
۱۰۹	۴-۳-۴ صبح یک روز خوش
۱۱۱	۵-۳-۴ مامی و جفتش
۱۱۳	۶-۳-۴ طوطی مرده همسایه من

۱۱۷ ۴-۳-۷ با پسر م روی راه
۱۲۰ ۴-۳-۸ درخت ها
۱۲۲ ۴-۳-۹ بعد از صعود
۱۲۴ ۴-۴-۴ مدّ و مه
۱۲۵ ۴-۴-۱ از روزگار رفته حکایت
۱۳۸ ۴-۴-۲ مدّ و مه
۱۴۶ ۴-۴-۳ دربار یک فرودگاه
۱۵۰ ۴-۵-۵ اسرار گنج درّه جنتی
۱۶۰ ۴-۶-۶ خروس
۱۷۲ خلاصه فصل چهارم
۱۷۴ فصل پنجم: نتایج و دستاوردهای تحقیق
۱۷۴ ۵-۱ جواب به فرضیه ها
۱۷۶ ۵-۲ نتیجه گیری
۱۷۷ ۵-۳ دستاوردهای تحقیق
۱۷۸ خلاصه فصل پنجم
۱۷۹ منابع و مآخذ
	چکیده انگلیسی

مقدمه

ادبیات کلاسیک فارسی هم در زمینه نظم و هم در زمینه نثر، آثار ماندگار و پر محتوایی را به گنجینه ادب و فرهنگ جهان عرضه داشته است که در عرصه هر یک از انواع ادبی در اوج درخشش و زیبایی قرار دارد. شاهد این مدعا توجه روزافزون فرهنگهای مختلف به آثار کلاسیک فارسی، تحقیقات خاورشناسان و ترجمه این آثار به زبانهای مختلف است. اما ادبیات معاصر فارسی از این حیث هنوز جایگاه واقعی خود را در سطح جهانی به دست نیاورده است. ادبیات معاصر فارسی در پی نهضت مشروطه و عدم کارایی کامل انواع ادبی قدیم در انعکاس خواستههای نوجویانه ایرانیان به وجود آمد و برای بیان آنچه در اجتماع می گذشت به شکل‌های جدید فراتر از مرزها توجه کرد. یکی از شکل‌های جدید، داستان به مفهوم جدید و فرنگی آن بود. داستان نو فارسی با «یکی بود یکی نبود» اثر جمالزاده در سال ۱۳۰۰ شمسی متولد شد و پس از آن دیگر نویسندگان نیز با تتبع در شیوه‌های جدید داستان نویسی و با پشتوانه ادبیات کلاسیک فارسی به داستان نویسی پرداختند.

ابراهیم گلستان از نویسندگان معاصر فارسی است که در اغلب داستانهایش مسایل جامعه ایرانی را، از دهه بیست تا دهه پنجاه شمسی مطرح کرده است. او اولین مجموعه داستانش، آذر، ماه آخر پاییز را در سال ۱۳۲۸ منتشر کرد و در آن به مبارزات حزبی و مسایل و تردیدهای مبارزان در سالهای بعد از به قدرت رسیدن پهلوی دوم پرداخت. مجموعه داستان دوم او، شکار سایه، در سال ۱۳۴۴ منتشر شد. داستانهای این مجموعه در سالهای ۱۳۲۸ تا ۱۳۳۱ نوشته شده بودند و موضوع آنها در ارتباط با مسایل اجتماعی و سیاسی بود. تا اینکه کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ روی داد و آمل، آرزوها و امیدهای روشنفکران، شاعران و نویسندگان ایرانی را که زبان گویای جامعه به شمار می رفتند، مورد تهدید قرار داد.

با وقوع کودتا و در سالهای بعد از آن، به طور کلی نویسندگان به سه گروه تقسیم می شوند: گروه اول، همچنان به آمل و آرمانهای خود که قبل از کودتا برای آن می نوشتند و فعالیت می کردند وفادار هستند و علی رغم محدودیتهایی که رژیم ایجاد کرده است به فعالیت خود ادامه می دهند. گروه دوم، از رویارویی با رژیم پرهیز می کنند و ضمن بیان ناامیدی خود از ادامه مبارزه، از نویسندگی نیز ناامید می شوند و به کارهای دیگر روی می آورند. اینان اگر هم به نویسندگی می پردازند از رئالیسم به سمبولیسم اجتماعی روی می آورند تا از تهدیدهای رژیم و دستگاه

سانسور ایمن بمانند. گروه سوم، نه تنها از آمال و آرمانهای قبل از وقوع کودتا روی می‌گردانند، بلکه به خدمت رژیم نیز در می‌آیند و مبلغ برنامه‌های اجتماعی و فرهنگی رژیم می‌شوند. به نظر می‌رسد گلستان در این طبقه بندی در گروه دوم قرار می‌گیرد. او بعد از انتشار دو مجموعه داستان، وقتی کودتا روی داد به مدت بیش از ده سال از نویسندگی دور افتاد و بعد از این سالها با استفاده از سمبولیسم اجتماعی، آثاری نظیر *جوی و دیوار* و *تشنه و مدّ و مه* را خلق کرد. او در *رمان اسرار گنج درّه جئی*، مستقیماً به نهادهای فرهنگی و اجتماعی و برنامه‌های اقتصادی پهلوی دوم حمله کرد و با استفاده از سمبولیسم اجتماعی به نقد جامعه و حکومت پرداخت.

این تحقیق در پنج فصل تدوین شده است: فصل اول به کلیات تحقیق، بیان مسأله تحقیق، فرضیات و اهداف تحقیق اختصاص دارد.

در فصل دوم به تعریف داستان و انواع آن و نیز عناصر داستان پرداخته شده است؛ همچنین درباره معیارهایی که در نقد داستانها مورد توجه بوده است و اساس نقد را تشکیل داده‌اند، بحث و بررسی شده است.

فصل سوم با مروری بر وضعیت سیاسی و اجتماعی معاصر، که در بحث از داستان نویسی معاصر توجه به آن ضروری است، به بررسی زندگی، آثار، افکار و سبک نثر ابراهیم گلستان می‌پردازد.

فصل چهارم، متن اصلی تحقیق را که نقد داستانهای گلستان است، تشکیل می‌دهد. در این فصل، قبل از نقد هر داستان، خلاصه‌ای دقیق از آن نوشته شده است و وجود این خلاصه داستانها با توجه به اینکه داستانهای نویسنده سالهاست تجدید چاپ نشده است، ضروری است.

بعد از خلاصه داستان، نقد آن براساس عناصر داستان صورت گرفته است. نیز ارتباط عناصر اصلی نظیر شخصیت، موضوع و درونمایه با اوضاع اجتماعی و سیاسی تبیین شده است. در نقد داستانها سعی بر این بوده است تا از اعمال معیارهای ذوقی و سلیقه‌ای پرهیز شود و ملاک عمل، اصول داستان نویسی و نقد داستان باشد نه چیزی دیگر.

در فصل پنجم نیز نتایج تحقیق، جوابهای فرضیه‌ها و دستاوردهای تحقیق آمده است.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ بیان مسأله و طرح سؤالهای تحقیق

مسأله اصلی تحقیق، چگونگی شکل، ساختار، سبک و محتوای آثار داستانی ابراهیم گلستان و نقد و بررسی آثار داستانی وی است. ابراهیم گلستان در داستان نویسی معاصر جایگاه ویژه‌ای دارد. سبک فردی نثر او از مهمترین ویژگیهای داستانهای اوست که در این تحقیق بررسی کرده‌ایم. درونمایه داستانهای او با اوضاع سیاسی و اجتماعی معاصر ارتباط تنگاتنگی دارد. او در داستانهای اولیه‌اش، به موضوع مبارزات حزبی در دهه بیست و عواقب این مبارزات و تأثیر آن در عقاید روشنفکران می‌پردازد. در مجموعه‌های بعدی، مسایل سیاسی و اجتماعی در کنار همدیگر، درونمایه داستانهایش را تشکیل می‌دهند و نیز اوضاع سیاسی و اقتصادی ایران و تقابل سنت و تجدد از مهمترین موضوعات داستانهای اوست.

گلستان، فیلمساز و مترجم توانایی است. فیلم‌هایش از نظر هنری و فنی قابل توجه هستند و ترجمه‌هایش نیز نخستین ترجمه‌ها از ادبیات داستانی معاصر آمریکاست. بر این آثار او نیز مروری می‌شود. اما مسأله اصلی این تحقیق نقد داستانهای اوست که در شش مجموعه منتشر شده است. در تحقیق حاضر با توجه به این شش اثر داستانی به سؤالهای زیر پاسخ داده شده است.

سؤالهای اصلی تحقیق:

- ۱- زمینه‌ها، عوامل، سرچشمه‌ها و الگوهای هنری و مضمونی داستانهای گلستان کدامند؟
- ۲- سیر درونمایه‌ها و موضوعات داستانهای گلستان چگونه است؟

۳- کاربرد عناصر داستان و ارتباط و پیوستگی عناصر داستان با ساختار کلی و موضوعی داستانها چگونه است؟

۴- زبان یا سبک نثر گلستان چه ویژگیهایی دارد؟

۵- موقعیت گلستان در بین نویسندگان معاصر و تأثیر بر آنها چگونه است؟

۱-۲ پیشینه بحث

درباره آثار داستانی ابراهیم گلستان تاکنون به جز اشاراتی پراکنده در مآخذ مربوط به داستان‌نویسی و نیز چند مقاله در نقد آثار او^(۱)، تحقیق جامعی صورت نگرفته است. این در حالی است که در بحث از داستان‌نویسی معاصر فارسی، او از نویسندگانی است که نمی‌توان سبک نثر و شیوه داستان‌نویسی‌اش را نادیده گرفت. این بحث‌های پراکنده درباره داستانهای او، نقد و بررسی جامعی از آثار او نمی‌تواند باشد و شناخت جامعی از قدرت داستان‌نویسی او به دست نمی‌دهد. بنابراین جای تحقیقی کامل درباره داستانهای او خالی بود.

۱-۳ فرضیه‌های تحقیق

فرضیه‌های تحقیق عبارتند از:

۱- از حیث پردازش، سرچشمه‌ها و الگوهای مهم هنری و مضمونی داستانهای گلستان متأثر

از جریان داستان نو آمریکایی است.

۲- سیر تحول داستانهای گلستان از مبارزات حزبی شروع می‌شود و به تردید در مبارزه،

۱- مقالاتی که در نقد آثار گلستان نوشته شده است، عبارتند از:

(۱) نادر ابراهیمی، پلی از آهنگ میان فروغ و گلستان، بررسی کتاب، ش ۱۹۴، سال ۱۳۴۷.

(۲) اب، نقد شکار سایه، انتقاد کتاب، ش ۳، سال اول (۱۳۳۴).

(۳) عبدالعلی دستغیب، نقد جوی و دیوار و تشنه، راهنمای کتاب، ش ۹ و ۱۰، آذر- دی ۱۳۴۸.

(۴) قاسم هاشمی نژاد، گلستان در مد و مه، روزنامه آیندگان، ۱۲ مرداد ۱۳۴۹.

حسن میرعابدینی در بخشهای مختلف کتاب صد سال داستان‌نویسی ایران به بحث و بررسی درباره ابراهیم گلستان و داستانهایش پرداخته است.

در سایر منابع مربوط به داستان معاصر فارسی نیز به طور اجمال به گلستان پرداخته‌اند.